

**Critical Relativism –
a New Strategy of
Approaching Culture
in ROMANIA**

RELATIVISMUL CRITIC – O NOUĂ STRATEGIE DE ABORDARE A CULTURII ROMÂNEȘTI

SILVIU COPOSESCU

In its first part the article presents a short analysis of the main methodological and theoretical orientations in approaching the study of culture.

The second part presents the methodological relativity approach. The concept of relativity "suggests (...) the fact that there are no absolute rules or standards" in the study of culture. This type of approach proposes the cultures as open, integrative and integral systems, which are communicating with each other.

This approach "opens the way for solving disputes between <universalistic> and <individualist> views on culture".

În evoluția societății românești după 1989, lipsa abordărilor sistematice asupra culturii este simptomatică în raport cu mulțimea de eseuri privind fundamentele și caracteristicile culturii românești. Această situație riscă să devină o „boală cronică” a cercetării românești despre cultură. Abordările eseistice, stimulative din punct de vedere al disputelor intelectuale, după opinia noastră, blochează și risipesc inițiativele în direcția unei strategii de abordare științifică a culturii.

Risipa punctelor de vedere „personale” sunt deconcertate și fără finalitate, datorită lipsei de preocupare pentru calificarea și testarea strategiilor teoretico-metodologice de abordare a culturii, practicate în prezent în științele sociale.

În studiul de față ne propunem să evidențiem un set de probleme teoretico-metodologice puse de abordarea culturii și să propunem o strategie teoretico-metodologică de abordare a culturii.

Strategii de abordare a culturii

Se pune întrebarea în ce mod poate fi abordată cultura? Conceptul contemporan al culturii utilizat în disciplinele antropologice este deosebit de conceptul



traditional metafizic. Din punct de vedere metafizic, conceptul de cultură este legat în principal de dimensiunea spirituală. De aceea el dobândește în primul rând o caracterizare calitativă, care impregnează semnificația sa și condiționează sensul său lingvistic. Asocierea termenului de cultură cu termenul de „cultivare” sau „cultivat”, sugerat de etimologia latină a acestuia, trimite la acțiunea de educație, de instruire a ființelor umane, ceea ce implică un sens normativ, adică un set de valori și deprinderi care trebuie cunoscute și însușite (patrimoniul cultural). Astfel, se prefigurează o concepție absolutistă, universalistă și în ultimă instanță etnocentristă despre cultură. Această concepție fundamentează, în bună măsură, proiectele de politici culturale, care sunt selective și discriminatorii.

În opoziție cu această concepție metafizică, care își are originile încă în filosofia antică greacă, în a doua jumătate a secolului nostru începe să prindă contur și să se dezvolte, odată cu apariția disciplinelor antropologice, abordarea științifică a culturii. Desigur, această abordare științifică nu se poate rupe complet de presuposițiile metafizice, dar se poate observa că progresul înregistrat în cunoașterea și definirea conceptului de cultură este, pe de o parte, rezultatul acestui efort științific, iar pe de altă parte, rezultatul raporturilor tensionate care au existat între filosofie și știință în secolul nostru.

La începutul secolului XX, antropologii (B. Malinowski, F. Boas, Lowie, R.) au încercat să se detașeze de maniera speculativă, filosofică, bazată doar pe informații indirecte de interpretare a culturii și s-au orientat spre cercetările empirice de teren pentru fundamentarea afirmațiilor generale despre cultură. În urma acestei

schimbări metodologice se impune, în opoziție cu concepția absolutistă și etnocentrică, o nouă concepție de interpretare a culturii, și anume concepția „relativistă”. Din punct de vedere metodologic, aceasta înseamnă că orice element al unei culturi trebuie considerat în interiorul contextului cultural respectiv și din punctul de vedere al autohtonului. Astfel, se deschide calea unei abordări științifice a culturilor, și nu doar a culturii în general.

Pornind de la aceste evoluții teoretico-metodologice, L. White a încercat o sistematizare a strategiilor de abordare a culturii, prezentate în figura 1.

Din figură se poate constata că fenomenele culturale pot fi abordate în funcție de dimensiunile lor temporale sau atemporale. Fiecare eveniment cultural are loc în timp, dar timpul poate să nu fie semnificativ pentru explicarea unui anumit fenomen cultural. Practic, cultura nu poate fi separată de contextul său temporal, dar, din punct de vedere logico-metodologic, acest lucru este posibil. Anumite momente din timp pot să nu fie semnificative pentru, de exemplu, difuzarea unui element cultural dintr-o cultură în alta.

Pe de altă parte, ne putem ocupa de cultură într-un mod „individualizator” sau „generalizator”. De exemplu, ne poate interesa la un moment dat tehnologia comunicării sau ritualul de înmormântare dintr-un anumit loc sau timp, sau ne poate interesa tehnologia comunicării sau ritualul de înmormântare în general ca fenomene socio-culturale.

Aceste moduri de interpretare a fenomenelor culturale se intersectează, oferindu-ne trei tipuri de interpretări teoretico-metodologice.

Figura 1.

Tipuri de interpretări culturologice

	Temporale	Atemporale
Individualizatoare	Istorie	Etnografie
Generalizatoare	Evoluție	Funcționalist-Structuralistă

(L. White, 1974:36)

METAFIZICA CULTURII

ABSOLUTISTĂ ----- RELATIVISTĂ

ȘTIINȚA CULTURII

UNIVERSALISTĂ ----- PARTICULARISTĂ	
Evoluționismul	Istorismul american
Structuralismul	Interpretativismul
Funcționalismul	(interacționalismul simbolic)
	Etnometodologia

Interpretarea temporală, generalizatoare, ne duce spre școlile evoluționiste, preocupate de evoluția temporală a formelor culturale; interpretarea atemporală, generalizatoare, ne duce la școlile funcționaliste și structuraliste; iar preocuparea pentru ceea ce este atemporal și individualizator ne duce la etnografie, care se ocupă cu descrierea anumitor trăsături individuale, fără situarea lor într-un timp precis delimitat. Pornind de la figura lui White, am încercat o resistemătizare a strategiilor de cercetare a culturii din perspectiva raportului dintre metafizică și știință.

Figura de mai sus pune în evidență implicarea presupuzițiilor filosofice în abordările științifice. Astfel, de exemplu, abordarea metafizică absolutistă se regăsește în paradigmele de abordare științifică universalistă a culturii, cum ar fi evoluționismul clasic reprezentat de Tylor, funcționalismul-structural reprezentat de Radcliffe Brown, structuralismul reprezentat de C. Levi-Strauss, și, parțial, funcționalismul lui B. Malinowski. Pe de altă parte, abordarea metafizică relativistă se regăsește în paradigmele științifice particulariste, respectiv interpretativismul, cu variantele sale teoretico-metodologice: interacționalismul simbolic (H. Mead, 1934 și E. Goffman, 1969 printre alții), și etnometodologia (Garfinkel, 1967).

Conceptul actual de cultură, preponderent teoretic și funcțional, este rezultatul evoluției concepției critice a cunoașterii și al conștiinței dezvoltării istorice a acestei cunoașteri. Conceptul formal și funcțional de cultură reușește să pună în evidență mai clar faptul că aceasta este cadrul categorial în care devenim con-

științi de noi înșine, de nevoile și scopurile noastre, în ultimă instanță, de întreaga ambianță naturală și socială care ne înconjoară. Altfel spus, din punct de vedere epistemologic, noi gândim asupra culturii, care devine astfel obiect al cunoașterii noastre, iar din punct de vedere ontologic, cultura este însuși modul nostru de a gândi. Modul de a gândi este condiționat de apartenența noastră la o cultură. Noi dispunem de anumite modele de gândire, sensibilitate și acțiune potențiale pe care le-am achiziționat prin învățare din mediul înconjurător. Folosind analogia cu programarea computerelor, G. Hofstede (1991:4) susține că modelele de gândire, sensibilitate și acțiune sunt „programate” (*software of the mind*), încep să fie învățate (programate) în familie, continuă în vecinătate, la școală, la locul de muncă și în comunitatea în care omul trăiește. Cultura este, deci, un fenomen colectiv, împărtășit, care se învață, nu se moștenește.

Strategia relativismului critic

Pornind de la analiza orientărilor teoretico-metodologice de abordare a culturii, propunem o orientare teoretico-metodologică din perspectiva antropologiei culturale, care să depășească disputele și parțialitatea abordărilor culturii, pe care am numit-o **orientarea relativismului metodologic**.



Analiza conceptului de cultură și a principalelor orientări teoretico-metodologice (pozitivismul, interpretativismul și realismul critic) implicate în cercetarea culturii evidențiază faptul că eforturile de definire a conceptului sunt marcate de presupuzițiile filosofice și teoretico-metodologice și de perspectivele disciplinare (istorice, psihologice, sociologice, lingvistice, antropologice și filosofice).

Alternativele teoretico-metodologice și mulțimea de definiții formulate din perspective metodologice și disciplinare diferite ne pun în fața unei situații derutante în ceea ce privește delimitarea obiectului și problematicii culturii, și ridică semne de întrebare cu privire la progresele înregistrate, în general, de științele socio-umane în explicarea și înțelegerea faptelor socio-culturale. Filosofia științelor sociale în științele sociale înseși, continuă să fie terenul disputelor terminologice și metodologice. În timp ce teoriile și metodele de investigație alternative se acumulează într-un ritm impresionant, studiul propriu-zis al faptelor socio-culturale a avansat destul de puțin.

De ce studiul asupra culturii a avansat atât de încet? Investigarea literaturii referitoare la problematica culturii, așa cum exemplifică și cercetarea noastră metodologică, indică faptul că teoretizările, pe de o parte, și cercetările empirice, pe de altă parte, au acordat o atenție insuficientă culturii ca realitate autonomă.

Așa cum arată și Wuthnow (1984), progresul lent în cercetarea culturii a fost marcat în primul rând de „asumpțiile limitative” despre cultură. Astfel, tradiția marxistă dominantă mai ales în fostele țări socialiste este un exemplu de neglijare a studiului culturii. Chiar și în neo-marxismul occidental, cultura a fost deseori considerată mai degrabă ca un subterfugiu ideologic. Perspectivele teoretico-metodologice care au afirmat în mod explicit interesul pentru cultură, cum este de exemplu structuralismul funcțional (T. Parsons) sau interacționalismul simbolic, au acordat o atenție limitată cercetării culturii ca sistem autonom. Interacționalismul simbolic, preocupat explicit de cercetarea simbolis-

mului și sensurilor faptelor culturale, s-a dezvoltat mai ales în jurul investigării percepțiilor indivizilor în situații „microscopice” și s-a preocupat destul de puțin de problema modelării în general a culturilor.

Alte perspective din psihologia socială (Klineberg, 1967, Moscovici, 1984) au cercetat fenomene culturale cum ar fi credințele, atitudinile și reprezentările, limitându-se, în principal, la psihismul individual sau colectiv, fără a dedica un efort egal investigării culturii ca fenomen social.

După opinia noastră, cauzele principale care au afectat progresul cercetării culturii sunt:

1. asumpțiile diferite despre natura umană (Levi-Strauss, 1978; Leach, 1982) și despre natura culturii (Herskovits);
2. principiul autonomiei metodologice și diversificarea paradigmatelor metodologice;
3. competiția alternativelor teoretico-metodologice și disciplinare;
4. orgoliul școlilor „naționale” (de exemplu, disputa dintre școala etnologică franceză, școala engleză de antropologie socială și școala americană de antropologie culturală).

Aceste cauze au influențat orientarea cercetării culturii ca „sistem total” autonom. După opinia lui Wuthnow, „cu doar câteva excepții, cercetarea culturii rămâne un domeniu improvizat în științele sociale” (1984:4). Cu toate acestea, există puțină îngrijorare printre cercetătorii de științele sociale, atâta timp cât utilizarea unor teorii alternative le asigură succese în explicarea unor fenomene socio-culturale, fără a insista prea mult asupra definirii conceptului de cultură.

În prezent, conceptul de cultură nu poate fi încadrat în definiții standard care să întrunească un acord general între cercetători. Pentru a defini acest concept se pare că este necesar să excludem, în principiu, valabilitatea unei singure definiții, din următoarele trei motive:

1. toate conceptele sunt „construite” socio-culturale;
2. toate „cunoștințele” au o dimensiune istorică;
3. orice definiție disciplinară este parțială.

De exemplu, dacă ne raportăm la conceptul de „om”, Foucault (1996) argumentează că:

„Înainte de sfârșitul secolului al XVIII-lea, omul nu exista. Cum nu existau nici forța vieții, fertilitatea muncii ori consistența istorică a limbajului. Omul este o creatură de dată foarte recentă, pe care demiurgia cunoașterii a fabricat-o cu mâinile sale, cu mai puțin de două sute de ani în urmă” (1996:362).

Prin urmare, ideea istoricității conceptelor este principal valabilă pentru evaluarea critică a tuturor conceptelor cu care operăm atât în limbajul comun cât și în limbajul științific. În baza acestui principiu, putem considera că „relativitatea” definițiilor și paradigmatelor metodologice și disciplinare nu este determinată doar de diversitatea asumpțiilor și de disputelor dintre alternative, ci și de „istoricitatea” cunoașterii umane, care este intrinsecă și definițiilor conceptelor și presupuzițiilor teoretice.

Relativismul este o concepție care s-a impus în primul rând în investigația antropologică. Antropologii, care sunt preocupați în primul rând de a identifica diferențele culturale dintre comunitățile umane, au identificat că diferitele grupuri și categorii umane gândesc și acționează diferit, chiar dacă problemele pe care trebuie să le rezolve, împrejurările istorice și de mediu sunt asemănătoare. De ce? Datorită, pe de o parte, inventivității și flexibilității umane, pe de altă parte, nevoii de afirmare și conservare a identității în contextul comunicării interculturale. Așa cum afirma și Levi-Strauss (1982):

„Orice membru al unei culturi este tot atât de solidar cu ea pe cât este acest

călător ideal cu trenul lui. Într-adevăr, de la nașterea noastră, mediul ambiant face să pătrundă în noi, pe mii de căi, conștiente și inconștiente, un sistem complex de referință constând în judecăți de valoare, motivații, centre de interes, inclusiv viziunea reflexivă, pe care educația ne-o impune, despre devenirea istorică a civilizației noastre, fără de care acestea ar deveni de neconceput sau ar apărea în contradicție cu comportamentele reale” (1982:22).

Prin urmare, constatăm că termenul de relativism are două sensuri, unul istorico-temporal, așa cum am arătat mai sus, și altul cultural-epistemic. Dimensiunea culturală, considerată aici în sens ontologic, reprezintă dimensiunea intrinsecă a existenței umane în general, iar dimensiunea epistemică are aici semnificația de cunoaștere și experiență umană în particular, în sensul de „construcție” a realității socio-culturale, ceea ce explică diversitatea de alternative în cercetarea culturii și lasă impresia de improvizație a cercetătorilor în acest domeniu. Improvizația, însă, nu reprezintă aici cunoașterea superficială, ci doar o cunoaștere insuficientă a conduitelor umane, practic infinite. În astfel de situații, se operează cu „argumente holistice”, adică, pentru soluționarea unor situații problematice care nu suportă amânare se apelează la „orice tip de considerații pentru a ajunge la decizia optimă disponibilă la un moment dat”. În stadiul actual de cunoaștere, o definiție standard a culturii în general din perspectiva relativistă este de neconceput, întrucât aceasta ar angaja o paradigmă care ar privilegia o explicație sau interpretare inevitabil „etnocentristă”. Această concluzie ne sugerează că în cercetarea culturilor nu există nici un fel de reguli sau standarde universal acceptabile. Culturile nu sunt existențe monadice închise. Dimpotrivă, culturile sunt sisteme integrate și integrale deschise, care comunică între ele. Culturile



sunt capabile de schimbare și inovație. Relativismul sugerează doar faptul că nu există reguli sau standarde absolute. Or, antropologia a argumentat că în analiza comparativă a culturilor, inclusiv a formelor de cunoaștere, nu există standarde științifice absolute pentru a considera că o cultură particulară este mai legitimă sau superioară alteia. Orice cultură poate și trebuie să fie judecată, în primul rând, după propriile standarde pentru a fi înțeleasă ca variantă „autentică” de umanitate din perspectiva procesului istoric de universalizare a omenirii.

În concluzie, relativismul metodologic se profilează ca o cale de a depăși tendințele alternative opuse, atât cele teoretico-metodologice cât și cele disciplinare, în abordarea culturii, prin demersul său „totalizator”. Așa cum constată și Dodier și Basanger, tradiția antropologică a dat o legitimitate durabilă conceptului de „totalizare”, prin cercetările etnografice

„integrate” într-o totalitate culturală (1997:37).

Deși conceptul de totalitate se revendică de la tradiția filosofică, spre deosebire de explicația filosofică întemeiată preponderent pe o argumentare logico-speculativă a totalității, abordarea antropologică întregeste și fundamentează perspectiva totalizatoare, prin cercetările empirice de teren, apropiindu-se astfel de demersul științific, fără a rămâne în „pozitivitatea” explicațiilor factuale, prin preocuparea sistematică de a identifica sensurile faptelor culturale.

Astfel, relativismul metodologic din perspectivă antropologică sugerează, în concepția noastră, o nouă strategie de abordare a culturii, care deschide calea de soluționare a disputelor dintre perspectiva „universalistă” și „particularistă” a culturii.

Bibliografie și note

- Dodier, Nicolas și Basanger, Isabelle, 1997, „Totalisation et alterité dans l'enquête ethnographique”, în *Revue française sociologique*, XXXVIII, 37-66.
- Foucault, Michel, 1996, *Cuvintele și lucrurile*, editura Univers, București.
- Hofstede, Geert, 1994, *Cultures and Organizations. Intercultural Cooperation and its Importance for Survival*, Harper Collins Business.
- Levi-Strauss, Claude, 1982, *Rasă și istorie*, în vol. *Rasismul în fața științei*, Editura Politică, București.
- White, Leslie, 1974, *The Concept of Culture*, Beth Dillingham, Ed. Burgess Publishing Company, Mineapolis, Minnesota.
- Wuthnow, Robert, 1984, *Cultural Analysis*, Routledge & Kegan Paul, Boston.